

MIRAKEL
»Enköpings-
doktor« Ernst
Westerlund
beträktades
nästan som en
trollkarl av sina
patienter. Han
blev också
världsberömd.

En doktor i den lidande mänsklighetens tjänst

Enköpingsdoktorn Ernst Westerlund (1839–1924) kallades också Mirakeldoktor. Han blev känd långt utanför Sveriges gränser för sin märkliga förmåga att hjälpa lidande människor. Ingen svensk läkare lär ha haft så många patienter, och han arbetade ständigt. »Att vila är att göra något annat!« var hans valspråk. Han blev hedersdoktor i Lund och i Uppsala. Han fick en statsmannamässig begravning, och en blomma, ett medicinhistoriskt museum och ett sällskap uppkallat efter sig.

Än i dag kan man i en svartvit dokumentärfilm beskåda dr Ernst Westerlunds begravning i Enköping en snöig vinterdag den 3 februari 1924. Begravningsprocessionen uppför Kyrkogatan leds av ärkebiskop Nathan Söderblom och landshövding Hjalmar Hammarskjöld. Gatorna är kantade av svartklädda människomassor. Extratåg har satts in för att transportera alla som vill betyga den avlidne och hans familj sin aktning för ett märkligt livsverk »i den lidande mänsklighetens tjänst«, som det står på en minnestavla på Westerlundska gården i Enköping.

Sextio år efter begravningen, den 4 juni 1984, bildades Westerlundsällskapet på initiativ av bl a journalisten Hasse Eson, landstingsrådet Bengt Björkman, klinikchefen Anders Parrow, direktören Arne Samuelsson och Westerlund-ättlingar som den svenska grenen av familjen Tolstoy. I dag har sällskapet cirka 700 medlemmar (www.westerlund-sallskapet) och en betydande aktivitet året runt.

Sällskapet förvaltar Westerlundska gården, som

»Vi kommer
att bli bra.
Vi är redan
bättre!«

ägs av Enköpings kommun. Med ordföranden kirurgöverläkaren Bert Nilssons ord är gården i dag ett personhistoriskt, ett lokalhistoriskt och ett medicinhistoriskt museum. Dessutom finns en Storlien-förening, som bevarar minnet av doktor Westerlund som varje sommar tog sina patienter med på uppbyggliga fjällturer och initierade det som sedan skulle bli Storliens högfjällshotell.

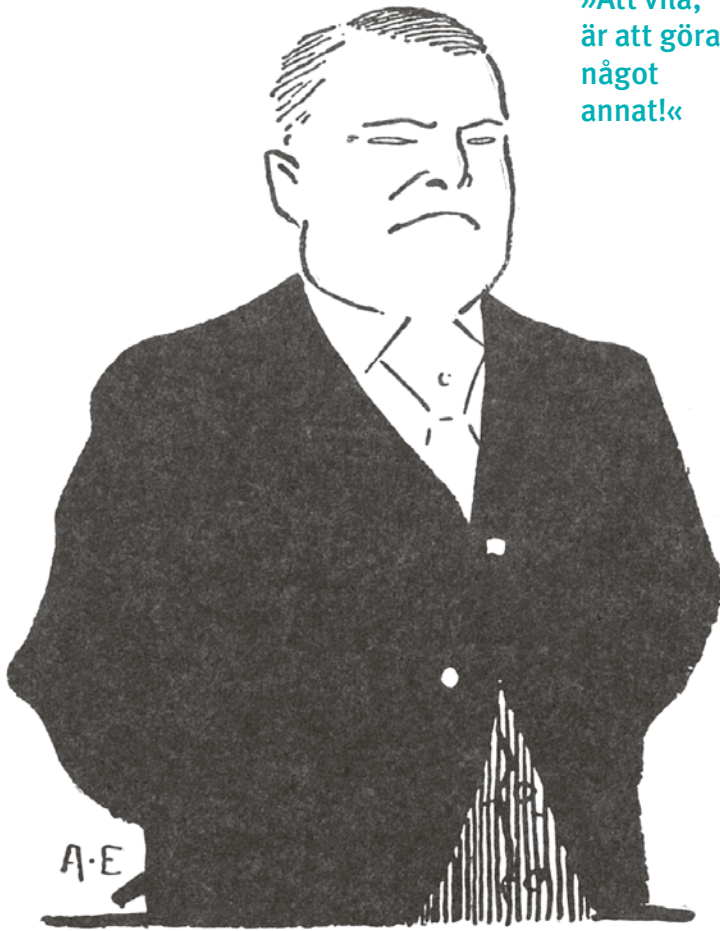
Ernst Westerlunds biografiska data är lättöverskådliga. Han föddes i en prästfamilj i Öregrund 1839 och skickades redan vid 8 års ålder tillsammans med en bror till Uppsala för skolgång. Han blev sedermera informator hos familjen Floderus på gården Halmbyboda, där han fann sin blivande fru Nina. De fick så småningom två döttrar, varav den yngsta, Dora, efter att ha följt med sin far på sjukbesök till Leo Tolstoj i Ryssland, kom att gifta sig med den store författarens son.

Ernst Westerlund utbildade sig till läkare i Uppsala och deltog som frivillig i dansk-tyska kriget 1864, vilket finns skildrat i ett medicinhistoriskt arbete om svenska läkare i utrikes tjänst [1]. (Se också Läkartidningens artikel i nr 18/2010.) Westerlund fick ett resestipendium till Wien och Paris på sex månader, bland annat för vistelse hos Péan. Det stimulerade säkert hans intresse för kirurgin men kan också ha lagt en grund för hans senare intresse för psykiatri och de nya neurossjukdomarna.

Våren 1867 avslutade han sina studier i Uppsala och sökte och fick ett vikariat som stadsläkare i

**BOK ... av patient
som blev pedagog.**

»Att vila,
är att göra
något
annat!«

Enköping, där den tidigare stadsläkaren hastigt hade avlidit. Den 17 maj var Allmänna rådstugan samlad till val av ny stadsläkare. Bland elva sökande erhöll Ernst Westerlund flest röster, trots att han var yngst. Enköpings Weckoblad ville då »lyckönska hr Westerlund till en så hastig befordran efter nyss avslutad kurs, och att i staden inom en tid af endast tolv dagars praktik hafva eröfrat så stora sympathier«. Även om valet överklagades och tidningspolemik utbröt (valet fastställdes först i januari 1868), skulle Ernst Westerlund visa sig motsvara de högt ställda förväntningarna.

Ernst Westerlunds liv har beskrivits av flera samtida personer. Ernst Beckman (1850–1924) var chefredaktör för Aftonbladet och skrev en lång artikel om doktor Westerlund i Ord och Bild redan 1896 [2]. Den bidrog till att stadfästa hans rykte som »Sveriges mest berömde och, i förbigående sagdt, lika anspråkslöse som ryktbare läkare«.

Jakob Billström (1880–1953) hade arbetat som biträdande läkare till Westerlund i Storlien och skrev en levnadsteckning i Hygiea efter hans död 1924 [3]. Där beskriver han ingående bakgrunden till Westerlunds arbete med neuropatienterna samt hans gränslösa arbetsförmåga: cirka 60 patienter per dag på mottagningen och cirka 300 patienter på de olika sjukhemmen, som han hade inrättat runt om i Enköping. På somrarna tjänstgjorde han som bataljonsläkare i Uppsala och kunde då bo på sin lantgård Halmbyboda, när han inte for till Storlien med sina patienter. Ernst Westerlund och hans familj har in-

korporerats i en pedagogisk beskrivning av odalmannen och godsägaren herr Wester och hans familj av författaren Cecilia Bååth-Holmberg [4].

Stina Palmborg var själv patient hos Westerlund och har skrivit den mest personliga berättelsen om Ernst Westerlund. Tack vare hans ordination, som bestod i att hon skulle ta sig an en liten handikappad gosse, inspirerades hon att välja läraryrket och blev sk reformpedagog. Hon gav ut ett par mycket uppskattade böcker om barnuppfostran, och hennes bok om Ernst Westerlund är fortfarande rolig att läsa. Den har nyligen återutgivits av Westerlundsällskapet [5].

På senare år har barnpsykiatern Gregor Katz skrivit ett par artiklar om Ernst Westerlund – Enköpingsdoktorn [6, 7]. Westerlunds betydelse för arbetsterapiens utveckling i Sverige har också framhållits [8].

I Sveriges läkarhistoria [9] beskrivs Ernst Westerlunds liv som stadsläkare i 18 år och militärläkare i 30 år men framför allt som enskild praktiker under ett halvsekel. Han »vann en berömmelse och en popularitet, som kommit få till del. 'Enköpingsdoktorn' var under flera decennier en man känd över hela Sverige och sökt av sjuka i hela landet, ja även långt utanför detsamma«.

Westerlund var alltså kunnig i skolmedicinen och skrev ett antal rapporter till Upsala Läkareförening om enskilda patientfall ur sin stora praktik. Bland annat presenterade han tre leprapatienter, som han behandlat med salicylsyrat natron, ett kejsarsnitt komplicerat av en bäckentumör och ett fall vaginalatresi [10–12].

Men det som framför allt gjorde honom berömd var hans förmåga att hjälpa neurasteniker, nervsvaga patienter, som reste från alla håll till den kraftfulle läkaren. Neurasteni var en ny diagnos, som innefattade en rad nervösa symptom och som först beskrevs av den amerikanske läkaren George M. Beard 1880. I dag räknas den till det förra sekelskiftets kultursjukdomar, som idéhistorikern och professorn i medicinhistoria Karin Johannisson beskrivit [13]. I Westerlunds medicinska bibliotek hit-

tar man ett antal franska, tyska och svenska skrifter om neurasteni, hysteri och andra besläktade lidanden.

De som kom till Enköpingsdoktorn var människor av alla kategorier, men en betydande andel var välbärgade personer, som led av trötthet och olika ångestsymtom. Många har försökt beskriva mötet med doktorn som, även om det måste ha varit kort, gjorde ett stort intryck. Billström citerar Westerlunds gamle vän och studiekamrat Waldenström att Westerlund handlade på grund av »detta något, som vi andra måste läsa oss till, men han ägde av naturen«.

Westerlund var ointresserad av psykoanalys men inspirerades i stället av Pierre Janet (1859–1947) och hans »analyse psychologique«. Inledningsvis ordinerades patienterna vila från alla störande irritationsmoment, och därefter stimulerades de genom auktoritativ, ofta suggestiv omläring (rééducation). Ett ofta citerat exempel är när Westerlund ordinerade översten med dödsskräck att arbeta i ett snickeri, där man tillverkade likkistor.

Ofta fick patienterna exakta direktiv om kost och

ANNONS
Mirakeldoktorn,
här på teckning
med samma
namn av Albert
Engström,
annonserade i
Enköpings-
Posten, på före-
kommen anled-
ning.

fysisk aktivitet. Han individualiserade och följde upp sina ordinationer noga. Han gav ord på vägen, för att stärka patienternas vilja att bli bra. »Vi kommer att bli bra. Vi är redan bättre!« Metoden kallades regimterapi och arbetsterapi. Den påminner inte så lite om dagens kognitiva beteendeterapi.

En grundläggande tanke i regimterapin var att patienten själv måste vilja bli bra. Om patienterna inte ville följa ordinationerna, förklarade Westerlund att han inte heller kunde hjälpa dem. Westerlund hade ett utmärkt minne, och det är oklart om han förde några journaler. Men han kom ihåg sina patienter och deras respektive ordinationer och följde upp dem noga. Ibland brevväxlade han med dem under många år [14].

En mer kritisk synpunkt på denna terapi lämnas av kirurgen Ivan Palmer, som arbetade som ung läkarstudent med Westerlund i Storlien [15]. Han studerade i smyg den store läkaren för att försöka avslöja några av hans hemligheter. Westerlund var då närmare åttio år, och den unge studenten hade svårt att fördrå den dompterande makt Westerlund hade över sina patienter, ända tills han började skymta ett hjärta innanför skalet.

Flera har sökt efter Westerlunds journaler men inte hittat mer än begränsad operationsstatistik. Därför får det betraktas som ett fynd, när Landsarkivet i Uppsala visar sig ha Westerlunds första årsrapport som stadsläkare i Enköping för år 1869. Den är ovanligt detaljerad, vilket säkert beror på att han var angelägen att visa stadens styrelse att man hade valt rätt när man utsåg honom till stadsläkare, trots att han var yngst och knappt klar med sin utbildning. Hans följande årsrapporter är betydligt mer kortfattade.

Ar 1973 steg jag in på Lasarettet i Enköping som nyanställd underläkare på medicinkliniken. På sjukhusväggen hängde ett porträtt av doktor Westerlund med en bister uppsyn. Då visste jag inte att han hade opererats för harmynthet, vilket bidrog till det barska utseendet.

Det dröjde inte länge förrän jag insåg att sjukvården i Enköping fortfarande var präglad av den anda som förknippades med Enköpingsdoktor Ernst Westerlund, då avliden sedan 50 år. I de otaliga berättelserna om honom var det ständigt vissa omdömen som återkom: han kunde lyssna på sina patienter, han förstod snart vad det var för fel, han fann alltid den rätta, ofta okonventionella behandlingen, han arbetade outtröttligt och hade alltid sina patienters bästa för ögonen. Fortfarande är det vanligt att människor i Enköping citerar doktor Westerlund: »Att vila är att göra något annat.«

I september 1978 fick jag ett brev från Thore Floderus, bibliotekarie i Enköping och namne och ättling till Westerlunds sväger, som efterträdde Westerlund som sjukhusläkare 1886.

Thore Floderus den yngre hade skapat en förteckning över doktor Westerlunds medicinska bibliotek, som efter hans död 1924 hade förvarats hos doktor Axel Wersén, Drottningholm, och sedan återförts till Enköping 1973 [16]. I brevet ställdes frågan »Vad gör en läkare 1978 för reflektioner vid en granskning av listorna?« Vi träffades

TRAFIK ... genom mirakelklinikerna. Teckning i skämttidningen »Kasper« av Nils Ringström.

flera gånger och diskuterade westerlundiana och kunde så småningom glädjas åt att bokbeståndet kunde räddas ur en fuktig källare till det blivande Westerlundmuseet i Enköping.

Min reflexion blev förstas att ett sådant bibliotek berättar mycket om en vanlig doktors vardag för hundra år sedan. En stor andel av volymerna utgörs av kirurgi, gynekologi och obstetrik. Psykiatri är ganska väl representerad, men det som lade grunden till Westerlunds berömmelse som neurosläkare förklaras inte av böckerna utan av hans egen starka personlighet. Den kunde han använda med den skolmedicinskt utbildade läkarens nyvunna auktoritet i en tid som kännetecknades av modernitetens genombrott med en borgarklass som lätt ådrog sig tidens nervösa sjukdomar, som hade råd att vistas månadsvis på olika kurorter, färdas med snabba tågförbindelser och med en längtan att få uppleva miraklet: att träffa Läkaren som kunde läka den sårade själen.

Med tanke på att det finns åtskilliga dokument bevarade från denna medicinhistoriskt högtintressanta period, vore det värdefullt att försöka göra en modern biografi över Ernst Westerlund, där hans liv och verk kan skildras både i ljuset av hans egen samtid och med perspektiv på vad som sedan hände med befolkningens hälsa och hälso- och sjukvårdens utveckling.

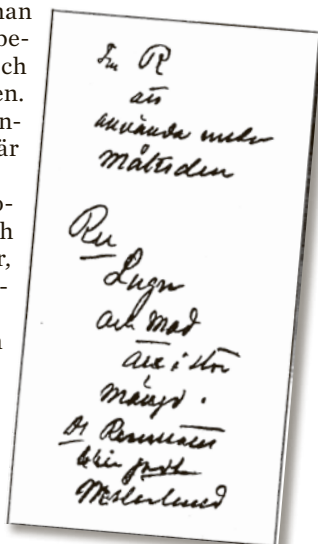
Märkligt nog finns en berättelse om hur Ernst Westerlund dog bevarad på ett ljudband från 1974. Det är hans myndling, sedermera bank- och gymnastikdirektören i Enköping, Karl Arosenius (1886–1981), som berättar om när han kallades till Westerlunds dödsbädd:

»Jag var närvarande när Ernst Westerlund dog. Det var hans dotter Dora Tolstoy och jag som var närvarande utom döden. Vi satt och småpratade och skämtade som vanligt. Han låg och rökte en stor svart cigarr, och när den var halvrukt gav han ifrån sig den och sa: Dora, läs Fader vår nu, för sen ska jag dö. Hon läste Fader vår. Han vände sig mot väggen och dog lugnt« [17].

Kerstin Hulter Åsberg

adj lektor i medicinsk historia, institutionen för neurovetenskap, Uppsala universitet
kerstin.hulter.asberg@neuro.uu.se

RECEPT ... på »lugn och mod« under måltiden till kvinnlig patient med »svälj-ångest«.

Rikligt men akademiskt om god hälsa till alla

HÄLSA OCH PSYKOLOGI

248 sidor.

Författare: Sven Ingmar Andersson.

Förlag: Studentlitteratur; 2009.

ISBN 978-91-44-05619-7.

En god hälsa vill vi alla ha – men hur gör vi för att få det? Vad är god hälsa – vad är friskt och sjukt? Och om vi kan enas kring begreppen: Vad bör vi enskilda göra för att få god hälsa och bibehålla den? Vad bör samhället göra?

Boken »Hälsa och psykologi« beskriver »hälsopsykologi« som ett ungt, dynamiskt och snabbt växande vetenskapligt område med tillämpningar inom utbildning, forskning och klinik. Delarna som ingår känns igen från specialiteter som folkhälsa, beteendemedicin, samhällsmedicin, idrottsvetenskap och självfallet psykologi. Ansatsen att betrakta bestämningsfaktorerna för individens och samhällets val ur ett psykologiskt perspektiv för att komma närmare den goda hälsan kan vara ett sätt att beskriva området. Den här boken samlar ihop dessa faktorer och är en uppdaterad version av »Hälsopsykologi – en introduktion« från 2002 av samma författare: Sven Ingmar Andersson, leg psykolog och professor vid Lunds universitet.

Vi bjuds först på en guidning i själva ämnet hälsopsykologi, vilket är både utmärkt och nödvändigt. Därefter beskrivs begreppet hälsa vinklat på olika aspekter, förklaringsmodeller och beteende, stress och »coping«, livskvalitet, livsstil och till sist samhälle. Varje kapitel diskuterar det specifikt psykologiska, men för en oinvidig krävs nog flera omläsningar för att riktigt hänga med.

Den vetenskapliga nivån är genomgående mycket hög. Varje kapitel kan läsas separat, och vissa delar behandlas så grundligt att de kan användas som introduktion till respektive ämne. Andra kapitel känns mindre genomarbetade, exempelvis bakgrunden till avsnittet om livsstil. Relevanta teorier presenteras, ibland tillsammans med resonemang som förmedlar kritik. Referenser-

»Hälsa och psykologi«, som är uppföljaren till »Hälsopsykologi – en introduktion«, utreder begreppen sjukt och friskt och hur man bibehåller eller uppnår god hälsa.

na är många överlag och gör texten bitvis lite svårläst.

Imponerande är kapitlet om hälsa och sjukdom, som trots sin relativa korthet innehåller en snygg och stringent översikt av synen på friskt och sjukt genom tiderna. Texten känns här helt uppdaterad. Bland annat nämns att den diagnostiska manual som används vid psykiatrisk sjuklighet (DSM-IV) är i begrepp att revideras – och detta imponerar på en läsare som är psykiater.

Varje mening har en hög densitet, inte bara i detta kapitel utan genomgående, vilket gör språket pregnant och därför lite snårigt. Lägg till en gnutta stelhet och ibland både högtravande och något omoderna formuleringar, så framgår varför jag emellanåt önskar mig en ledigare penna.

Diskussionen kring fysisk aktivitet i kapitlet om livsstil saknar en viss aktualitet, enligt min mening. Här presenteras fakta om fysiska aktivitetsnivåer i befolkningen i stället för ett bredare resonemang om fysisk aktivitet. En referens gäller rekommendationer för daglig fysisk aktivitet, ett dokument som antogs av Läkaresällskapet redan år 2000. Dokumentet är utarbetat av »Yrkesföreningar för fysisk aktivitet« och nämns i Socialstyrelsens »Folkhälso-rapport 2009«, vilket blivit författarens referens. Det är viktigt att veta att såda-

na rekommendationer har funnits i Sverige i över tio år nu.

Den som vill inhämta ännu mer kunskap och letar efter svensk litteratur i ämnet kan läsa »Hälsopsykologi« av Stenström och Rydén (2008). Den boken måste ses som en »systerbok«. I likhet med »Hälsa och psykologi« är den en uppdaterad version av en tidigare utgåva.

Läser man båda böckerna blir det en del upprepningar, men i slutändan vinner man på det, eftersom båda böckerna har kapitel som inte finns i den andra.

»Hälsa och psykologi« riktar sig till en bred målgrupp: studenter, forskarstuderande, yrkesverksamma i psykologi samt angränsande områden som medicin, vård och socialtjänst – dessutom till en intresserad allmänhet. Den som vill tillgodogöra sig texten måste nog ha en utbildningsnivå motsvarande högskolans, alternativt vana att läsa vetenskapliga framställningar. För att lyckas nå ut på bred front till den intresserade allmänheten krävs nog en mer populariserad version av texten. »Hälsa och psykologi« är en högoktanig bok som kräver mycket av sina läsare – men belönar dem också rikligt.

Jill Taube
psykiater och projektledare,
Stockholms läns landsting